

ויגש
ה' תשע"א
כתובת:
Oraysa10@gmail.com
il.com

אורחיה דתא

= פרשת ויגש =

שבעים נפש

(מו, ח) ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו בכר יעקב ראובן: (ט) ובני ראובן זנוה ופלוא וזצרון וכרמי: (י) ובני שמעון ימואל וימין ואהר ויכין וצוזר ושאול בן הכנענית: (יא) ובני לוי גרשון קהת ומררי: (יב) ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרוז וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני פרץ וזצרון וזמוול: (יג) ובני יששכר תולע ופנה ויוב ושמרון: (יד) ובני זבולן סרד ואלון ויזולאל: (טו) אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפרדן ארם ואת דינה בתו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש: (טז) ובני גד צפיון וזוגי שוני ואצבן ערי וארודי ואראלי: (יז) ובני אשר ימנה וישנה וישוי ובריעה ושרוז ואוזתם ובני בריעה וזבר ובמלכיאל: (יח) אלה בני זלפה אשר נתן לבן ללאה בתו ותלד את אלה ליעקב שש עשרה נפש: (יט) בני רוזל אשת יעקב יוסף ובנימן: (כ) ויולד ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה לו אסנת בת פוטי פרע כהן אן את מנשה ואת אפרים: (כא) ובני בנימן בלע ובכר ואשבבל גרא ונעמן אזוי וראש מפים וזופים וארד: (כב) אלה בני רוזל אשר ילד ליעקב כל נפש ארבעה עשר: (כג) ובני דן זשים: (כד) ובני נפתלי יזצאל וגוני ויצר ושלם: (כה) אלה בני בלהה אשר נתן לבן לרוזל בתו ותלד את אלה ליעקב כל נפש שבעה: (כו) כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלכד נשי בני יעקב כל נפש ששים ושיש: (כז) ובני יוסף אשר ילד לו במצרים נפש שנים כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים: פ

שאלות:

מתוכן הפסוקים מבואר שהכתוב בא למנות את שבעים הנפש שירדו עם יעקב למצרים, אלא שמצאנו כמה וכמה פרטים תמוהים בענין, ובפסוקים נציין גם את מספרו של כל נפש היורדת מצרימה.

(ח) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת - צ"ע לשם מה נדרש לנו לדעת שמותיהם, וגם אם יש טעם מסוים שלשמו נדרש לדעת איך היה המנין של שבעים נפש, די באמרו לראובן ארבע נפש לשמעון חמשה נפש, וכעין הנזכר לגבי יוסף שבניו שני נפש. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו - צ"ע, שמאחר שכבר אמר 'בני ישראל', אם כן לשם מה הזכיר שוב 'יעקב ובניו', היינו הך. בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן - צ"ב לשם מה נזכר שהוא הבכור, וגם שהוא בכור יעקב. מה עוד שלחן הוא אומר ובני ראובן, ומדוע נזכר לעצמו.

(ט) וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּזִמְרָה וְיַכְלֹאֵל וְזֶזְעָרוֹן וְכַרְמִי - צ"ב, מאחר שכבר הזכיר את שם ראובן מדוע חזר ואמר ובני ראובן, ואם בכלם אמר כן 'ובני', מדוע לגבי ראובן שינה להזכירו לעצמו קודם שהזכירו בכלל בניו וכדרך שמובאים כולם. (י) וּבְנֵי שִׁמְעוֹן זִמְרֹאֵל וְיִבְמִין וְאַהֲרָן וְיִזְכִּיָּאֵל וְצִיְזָר וְיִשְׂאֹוֹל בֶּן הַכְּנַעֲנִית - צ"ב מדוע מסופר ששאלו הוא בן הכנענית, ולשם מה נזכר כאן ענין זה. (יא) וּבְנֵי לֵוִי גֵרְשֹׁן וְקָהֳתַת וְבִרְרֵי: (יב) וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְיִשְׁלָה וְפָרֶץ וְזִרְזוֹ וְיָבִית עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיְהִי בְנֵי פָרֶץ וְזֶזְעָרוֹן וְזִמְזוּל. צ"ב, מאחר שער ואונן אינם במנין, לשם מה נזכרו כלל. גם מדוע מזכיר 'וימת' לשון יחיד על שנים. ומדוע מזכיר שמתו בארץ כנען. עוד תמוה אמרו 'ויהיו בני פרץ', מדוע אמר בהם לשון הויה, ודי יהיה באמרו 'ובני פרץ חצרון וחמולי וכבכל השבטים. עוד תמוה, שבכל השבטים - מלבד יהודה ואשר, לא מנה להם דור שלישי בכלל שבעים הנפש, ומה נשתנו אלו שגם בני בניהם בכלל השבעים נפש. (יג) וּבְנֵי יִשְׁשַׁכָּר כַּדְוִלָּע וְיָפֹה וְיָיֹב וְיִשְׁמָרוֹן: (יד) וּבְנֵי זְבוּלֹן כַּטְרָד וְאַלְוִן וְיִזְזִלָּאֵל: (טו) אֵלֶּה בְנֵי לָאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפָדָן אַרְם וְאֵת רְדִינָה בָּתוּ כָּל נַפְשׁ בְּנֵי וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ - פסוק זה כולו אומר דרשני. א] 'אלה בני לאה', בהמשך הפסוק מבואר שהכונה רק לבנים שלה ממש, ולכאורה הרי כבר הזכיר את הבנים עם בניהם עצמם, ומדוע חזר ואמר שאלה הם בני לאה כשהכונה לבנים ממש. ב] הלשון 'אשר ילדה ליעקב' נזכר רק בלאה ולא בשאר אמהות. גם עצם אמירתו תמוהה, וכי למי ילדתם אם לא ליעקב. ג] אמרו 'בפדן ארם', מאי איכפת לן היכן נולדו. ד] 'ואת דינה בתו', מדוע נזכרה דינה רק כאן וכבדרך אגב. גם מדוע היא מתיחסת אל יעקב, הלא נאמר ותצא דינה בת לאה, והיל"ל 'דינה בתה'. מה עוד שברישא של הפסוק הוא מדבר בלאה ומדוע כאן בסוף הפסוק חוזר ליעקב. ה] 'כל נפש בניו ובנותיו', מדוע אמר 'כלי נפש', ולשון נפש גם אינו כדרך הלשון, שהיל"ל בניו ובנותיו שלשים ושלוש נפש. ו] מדוע אמר 'בניו ובנותיו' מה שלא נזכר להלן אצל שאר הנפשות הבאים. ז] איך אמר 'בנותיו' בלשון רבים - הלא רק דינה בתו בכלל הנפשות. כל זה מלבד התמיהה הידועה שאין כאן ל"ג נפש כי אם ל"ב בלבד, וכבר עוררו חז"ל על זה.

¹ מנינו של לוי בכלל הבאים הוא י"ג, ואכן לוי הוא השבט הי"ג, ומהותו אח"ד, שעל ידו נודע שה' אחד וישראל גוי אחד, על ידי עבודת המקדש.

(טז) וּבְנֵי לֵדָה צִפְיוֹן לַחַי וְזוּגִי לַחַי שִׁוְיִי לַחַי וְאַצְבֵּן לַחַי עֲרֵי לַחַי וְאַרְוֵדִי לַחַי וְאַרְאֵלִי: (יז) וּבְנֵי מַאֲשֵׁר מַבְּנֵה מִנְהַ מַּגְּוֵה מִדַּוּ וְיִשְׁוִי מִהָ וּבְרִיעָה מִהָ וְשִׁרוּז אֲזוּתָם וּבְנֵי בְרִיעָה מִהָ וְזוּבָר מִהָ וּמְלִכִיאֵל: צ"ב מדוע מיוחסת שרר כאחותם ולא אמר ושרח בתו. (יח) אֵלֶּה בְנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר זָתַן לָבֵן לְלֵאָה בְּתוּ וְתִלְדָּה אֶת אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה נְפֹשׁ. צ"ב מדוע הזכיר את לבן ושהוא זה שנתן אותה ללאה בתו. מה עוד שעיקר הענין הוא שזלפה היא אשת יעקב, אם כן מדוע לא הזכיר זאת, והרי עיקר חסר מן הספר. הלשון כאן שוה לזכר לגבי בלהה, מלבד שינוי אחד, ששם נאמר "ותלדה את אלה ליעקב כל נפש שבעה", היינו שכאן בא 'נפש' לבסוף וכמשפט הלשון, אבל לא נזכר בה כבכל הנשים 'כל נפש' כך וכך.

(יט) בְּנֵי רְזוּל אֵשֶׁת יַעֲקֹב מִטּוֹסָף² וּבְנֵימוֹן: צ"ב שבכל הנשים הזכיר קודם את הבנים ואחריהם שהם בני אשה פלונית, ואילו כאן שינה הסדר והזכיר שם האשה ואחר כך מי הם בניה. ולכאורה כך היה גם צריך להיות הסדר בכל הנשים. עוד צ"ב מדוע נזכר שהיא אשת יעקב. (כ) וַיִּנְלָד לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִלְדָה לּוֹ אֶסְנַת בֵּת פּוּטִי פָרַע כִּהֵן אֵן אֶת מְנַשֶּׁה וְאֶת אֶפְרַיִם: צ"ע לשם מה מזכיר שנולד ליוסף בארץ מצרים, ושנסנת וכו' היא ילדתם, שמלבד מה שהדברים ידועים מכבר, הנה בכל השבטים לא הזכיר את נשותיהם כלל זולת ביוסף, וגם הזכיר יחוסה באריכות רבה. ובקצרה, דהיינו, מדוע לא אמר 'ובני יוסף מנשה ואפרים' וכמו שאמר בכל השבטים זולתו. (כא) וּבְנֵי בְנֵימוֹן בְּלַע וְבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל נָהָ גְרָא וְנַעֲמֹן נַחֲזוּי וְרֵאשׁ מְפִים וְזוֹפִים סָב וְאַרְדָּ: בכל השבטים כשמוזכר את בניהם, נכתב ו' החיבור בין אחד לרעהו, ואילו כאן 'גרא' 'אחמי' 'מופים' נזכרים בלא ו' החיבור, והדבר אומר דרשני. (כב) אֵלֶּה בְנֵי רְזוּל אֲשֶׁר יִלְדָּ לְיַעֲקֹב כָּל נְפֹשׁ אַרְבָּעָה עֶשְׂרֵה: מאחר שכבר אמר בתחילה בני רחל צ"ב לשם מה חזר ואמר אלה בני רחל וכו'. עוד צ"ב פשר הלשון 'אשר יולד' מה שלא נזכר בשאר הנשים.

(כג) וּבְנֵי סִדֵּן וְזִשִׁים: צ"ב מאחר שחושים הוא בן יחיד היה צריך לומר ובן דן חושים בלשון יחיד. (כד) וּבְנֵי סִפְתֵּלִי וְזִזְצָאֵל וְגוֹנִי וְיִצְרָר וְשִׁלְם: (כה) אֵלֶּה בְנֵי בְלָהָה אֲשֶׁר זָתַן לָבֵן לְרְזוּל בְּתוּ וְתִלְדָּ אֶת אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל נְפֹשׁ שִׁבְעָה:

(כו) כָּל הַנְּפֹשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיִמָּה - לכאורה אין הלשון מכוון, שהיל"ל 'כל הנפש ליעקב הבאה מצרימה', כי הנפש מיוחסת אחרי יעקב, ואילו ביאתם למצרים צריך להיות סמוך. יִצְאִי יָרְכוּ - צ"ב מדוע מודגש שהם יוצאי ירכו, הלא כבר אמר שהם הנפש ליעקב, ואמר למעלה שנולדו ליעקב, ומה נתחדש כאן. מְלִבְדָּ נְשִׁי בְנֵי יַעֲקֹב - צ"ב מדוע יש הו"א שנשי בני יעקב בכלל, ואם משום שהם תאומותיהם של השבטים, מדוע אכן לא נמנו. כָּל נְפֹשׁ - צ"ב מדוע אמר 'כל נפש' הלא כבר פתח את הפסוק באמרו כל הנפש וכו'. כמו"כ צ"ב שעד עתה נזכרו בלשון 'הנפש' ואילו כאן אמר 'כל

² הנה יוסף הוא הנפש המ"ט, ובנימין הנפש ה"י. ידוע מאמרם (סוטה לו): שהיה חסר בנכתב על האבנים שעל כתפות הכה"ג אות אחת להשלימם לחמישים, וי"א שנכתב יהוסף מלא להשלים, ויש אומרים שנכתב בנימין מלא להשלים המנין. זהו הרמז כאן, יוסף הוא מ"ט אבל כשעמד בנסיון במצרים נעשה יהוסף והשלים. וי"א שבנימין הוא הנפש ה"י הוא השלים האותיות לני, ודוק.

נפשי. **שְׁשִׁים וְשֵׁשׁ** - צ"ב מאחר שתכלית מגמתו להגיע לשבעים נפש, וכנזכר בפסוק הבא, אם כן מדוע מזכיר שמנינם ששים ושש.

(כז) **וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר יָלְדָה לּוֹ בְּמִצְרַיִם שְׁשִׁים וְשֵׁשׁ** - הדברים תמוהים, א] מדוע מזכיר שהבנים נולדו ליוסף במצרים, הלא כבר אמר כן לפני כן. ומה ההדגשה בזה שנולדו במצרים. ב] מאחר שגם יוסף במנין הנמצאים במצרים, מדוע לא הזכירו כלל וכאילו כל הנידון הוא רק בניו, (שהרי ששים ושש ושני בנים הם רק ס"ח, ואילו המנין צריך להיות ס"ט מלבד יוכבד). ג] מדוע אמר 'נפש שנים', שיאמר ובני יוסף אשר נולדו במצרים שנים ודי בזה. **כָּל הַנְּפֹשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיִם שְׁבַעִים** - בפסוק הקודם נתבאר שרק ששים ושש נפש באו מצרימה ואילו ג' נפשות היו במצרים, ואילו כאן בפסוק שמזכיר היותם של חלקם במצרים הוא אומר שכל הנפש הבאה מצרימה שבעים, והדברים צ"ב רב. עוד יש כאן שאלה כללית, מדוע נזכר תיבת 'נפש' באופן מרובה כ"כ.

ביאורים:

א. נשי יעקב

ידוע, שרחל היא עקרת הבית, וכמ"ש (במדב"ר יד, ז) "... רחל שהיתה עקרת הבית, היא היתה עיקר ביתו של יעקב, שנא' בני רחל אשת יעקב יוסף ובנימין, ואומר 'מתה עלי רחל'".

בבחינה זו היה הבדל גדול בין שאר נשי יעקב לרחל. רחל היא מטרת נשואיו של יעקב, היא 'אשת יעקב', אולם שאר נשיו מטרתם להעמיד מהם זרע, ואמרו (בי"ר ע"א, ב) "ר' חנין בשם ר' שמואל בר ר' יצחק אמר, כיון שראה אבינו יעקב מעשים שרימה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה, וכיון שפקדה הקב"ה בבנים אמר לאמן של אלו אני מגרש" וכו'. בלהה זולפה מפורשים בקרא שנשאם לשם הולדת בנים. נמצא שרחל היתה 'אשת יעקב' ושאר נשיו היו אמהות בניו.

מטעם זה יבואר הבדל הלשון בפרשה דידן, שלגבי רחל הזכיר אותה תחילה ושאלה הם שילדה רחל אשת יעקב, ומסיים "אלה בני רחל אשר יולד ליעקב". כי עיקר הנשואין היו עמה, אלא שגם נולדו מכך בנים, ומשום שהיא עיקר בנשואין לכן הלידה היא דבר משני, והם 'יולדו' ליעקב, כי הם נובעים בעיקר מיעקב ופחות מצד רחל.

אבל שאר הנשים עיקרם היה עבור לידתם, לכן אמר בהן "אשר ילדה ליעקב", "ותלד את אלה ליעקב", כי עיקר מטרת נשואיהן היה בנקודה זו, וענינם היה משום שאשה זו ילדה ליעקב.

[אפשר שלכן גם היתה רחל עקרה, שחז"ל (שם) ביארו ש"עקרת הבית" היא רחל, שהיתה עיקרו של בית, והיינו משום שהיה תפקידה מצד אשת יעקב לא מצד אם בניו. ויש אומרים שלכך היתה יפת תואר ויפת מראה ודוק].

גם ידוע שהיתה רחל ראויה ליעקב ולאה לעשו, אלא שנטל יעקב הבכורה והברכות מעשו, ומצד זה זכה ללאה. שם יעקב מורה על הדרגה של רחל, ושם ישראל מורה על הדרגה של לאה, היינו על השררה. בניה של לאה הם השוררים ראובן הבכור ולוי כהן ויהודה מלך. בני רחל יוסף המלך בגלותם ואצל בנימין מקום השראת השכינה. וזה יבואר להלן בס"ד מה שייכותו כאן.

ב. נפש

כתיב (דברים לב,ח) בְּהַנְחִיל עֲלֵינוּ גוֹיִם בְּהַפְרִידוּ בְּנֵי אֲדָם יַצַּב גְּבֻלַת עַמִּים לְמַסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ובתי"י שם, ובמדרש (במדב"ר ט,יד) ששבעים אומות הם כנגד שבעים נפש שירדו מצרימה. עוד אמרו (מדרש זוטא שה"ש א,א) שכנגדם שבעים פנים לתורה ושבעים זקנים ושבעים לשון ושבעים שמות לישראל וכו'.

מבואר שלא היו נקראים אומה עד שהיה מנינם שבעים, עד שהיו שקולים כנגד שבעים האומות³. נראה שלכן גם נקראו נפש, ללמד שכל אחד ואחד מהם היה שקול כנפש לעצמה, היינו כעם בפני עצמו, עד שכל משפחה שיצאה ממנו שקולה לעצמה.

ובבני יהודה נאמר 'וַיִּקְמַת עַר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְהִי בְּנֵי פֶרֶץ חֲצֵרוֹן וְחִמּוֹל', וביאר הגר"א (דהי"א ב,ה) שלכן נאמר 'ויהיו בני פרץ', שער ואונן נתגלגלו בסוד היבוס בחצרון וחמול, היינו שער ואונן נעשו חצרון וחמול. והדברים מדויקים שם בנאמר שם 'כל בני יהודה חמשה', שיש סוד מסוים שיהודה צריך להעמיד חמשה, ולכן במיתתם באו בבני פרץ. זה המוכיח גם ענין זה של 'נפש', שהיה מנין מסוים של נפשות כנגד האומות, ולכן כשמתו הוצרכו להעמידם באופן אחר.

גם לגבי יוסף נאמר 'וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר יָלַד לוֹ בְּמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנַיִם', ולא אמר שני נפש, כי דרגת נפש היו לו שנים. ומטעם זה גם נזכר בכל הפרשה 'נפש' בסתם ולא 'הנפש', ונאמר 'כל נפש', כי הם היו בדרגת נפש, וסך נפש היו לכל אם ואם כמנינה.

רק כשהוא בא למנין, שם נאמר 'כל הנפש הבאה לבית יעקב מצרימה שבעים', ששם אכן הכונה סך הנפשות הם שבעים. והם לבית יעקב לא לבני ישראל, כי הכונה למנין הגופים.

ג. בפרטן אי אתה מוצא אלא ס"ט

³ בני חם הם ל', בני יפת י"ד, בני שם כ"ו. בא וראה שבל"ג נפש ללאה יש רק ל' זכרים, כי דינה ויוכבד הם נקבות, ואילו יעקב אינו ממנין יוצאי ירכו. כנגד שררת ישראל היפך חם עבד עבדים. בני רחל י"ד כנגד יפת, והיא היתה יפת תואר, ויוסף יפה תואר. אולם הכ"ו של בני שם הם כוללים ט"ז דזלפה וז' דבלחה ובי' הנקבות, ואולי גם יעקב כנגד שם מפני שהוא מבניו.

הקשו חז"ל (ב"ב קכג.), "בעא מיניה אבא חליפא קרויא מר' חייא בר אבא, בכללן אתה מוצא שבעים בפרטן אתה מוצא שבעים חסר אחד. אמר ליה, תאומה היתה עם דינה, דכתיב 'ואת דינה בתו'. אלא מעתה תאומה היתה עם בנימן דכתיב 'ואת בנימין אחיו בן אמו'. אמר מרגלית טובה היתה בידי ואתה מבקש לאבדה ממני, הכי אמר ר' חמא בר חנינא, זו יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות, שנאמר 'אשר ילדה אותה ללוי במצרים' לידתה במצרים ואין הורתה במצרים".

מאמר הגמ' צ"ע, א] באם תאומת דינה בחשבון, מדוע לא מנאה, ומדוע לא נזכרה להדיא. ב] מדוע הקשה עליו מהנאמר בבנימין, מדוע לא הקשה מהנאמר 'ואת יהודה שלח לפניו גשנה', אלא ברור שלא בכל מקום תיבת 'את' באה לרבות תאומה. אמנם ואת דינה בתו נוכל להסביר כן, שהרי איירי במנין, ושם תבוא תיבת את לרבות עוד אחת במנין, אבל הפסוק בבנימין איירי בשעה שירדו האחים למצרים ויוסף ראה את בנימין אחיו, (וודאי לא היו תאומתו עמו). ג] מה הראיה מהנאמר אשר ילדה ללוי במצרים, שלעולם כשמספרים על העבר אין מזכירים ההריון, וכי כשנאמר ויולד ליוסף בארץ מצרים' גם נסביר שאסנת הרתה במקום אחר ורק ילדתם במצרים.

ד] התוס' (ד"ה תיומה) כתבו "ובעלמא אמרינן תיומה היתה עם כל השבטים". דבריהם אמורים על הנאמר שתיומה היתה עם בנימין. משמע שהתוס' מסבירים בקושיא, שלא רק בנימין היתה לו תאומה אלא כל השבטים, וכמו שלא נמנו תאומותיהן כך גם לגבי בנימין. אלא שהא גופא קשיא, מדוע אכן לא נמנו.

והמהרש"א בגמ' שם מסביר, שאכן עיקר כוונת השאלה מאת בנימין, היינו שכמו שאצל בנימין לא יתכן שבא לרבות תאומה שהרי בא למצרים להראות בפני יוסף ובודאי לא היתה תאומה עמו שם, כך גם ואת דינה אינו מרבה תאומה. אלא שעדיין צ"ב מדוע מוכיח לו כן דייקא מבנימין ולא מלשון את האמור במקום אחר.

ויל"ע מניין להם לחז"ל שתאומות נולדו עם השבטים. ומדברי הרמב"ן (פסוק כו) למדנו שהא בהא תליא, וז"ל "כתב רבינו שלמה, ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים, צריכים אנו לומר שמתו קודם ירידתם למצרים שהרי לא נמנו כאן. ואין צריך לזה, שהרי אמרו (ב"ר פד, כא) רבי יהודה אומר לאחיותיהם נשאו השבטים, והנה היו אלה התאומות נשי בניו, והכתוב אמר עליהן, מלבד נשי בני יעקב. ורבי יהודה מזה הכתוב אמר כן, כי מה טעם לאמר מלבד נשי בני יעקב הכנעניות, אחרי שאמר יוצאי ירכו, רק בעבור נשי בניו גם הן מיוצאי ירכו יאמר כן, אבל לא פרסם אותן בכאן כאשר לא הזכירן בעת לדתן עם השבטים". ראייה נוספת ישנה, כמ"ש (שם) ממה שנאמר בעת תנחומיהם על יוסף, ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו, והרי לא היתה לו אלא בת

אחת, אלא משמע שהיו נשותיהן של השבטים אחותיהן. אלא שיש מי שדוחה שם שאין אדם נמנע מלקרוא כלתו בתו, ונשותיהן של השבטים כנעניות היו.

הרי שמשום שהיו טפלות לזכרים, ובפרט שאשתו כגופו ונבראו בצוותא, לכן אין טעם למנותם. אולם בשיטת רש"י חזינן שאם היו בחייהן היה צריך למנותן, וכמו שנמנתה דינה ושרח, הרי שבנות מן המנין.

ואמרו (בי"ר פב, ח) "אמרו לו מהו דין דכתיב ויהי בהקשותה בלדתה, אמרו לו כך ממסמסין נפשה של חיה ואומרים לה בשעת הלידה אל תיראי כי בן זכר ילדת. אמר להם לא כך דרש רבי יהושע רבכם, אלא כל שבט ושבט נולדה תאומתו עמו, כההיא דאמר אבא חלפוי בן קורייה תאומה יתירה נולדה עם בנימין". ביאורם של דברים, שהנה רחל בהקשותה אמרה לה המילדת 'אל תיראי כי גם זה לך בן', ולכאורה כיצד תתיישב דעתה בכך. אלא מלמד שנולדו בראשונה ב' בנות, ונצטערה רחל צער גדול כי אמרה 'יוסף לי ה' בן אחר', על זה הרגיעתה המילדת שאכן נולדו ב' בנות אבל בשלישית יצא בן, וגם זה לך בן.

ועל הנאמר (בראשית ד, א-ב) וְהָאָדָם יָדַע אֶת חֲנָה אִשְׁתּוֹ וַתֵּהָרֵם וַתֵּלֶד אֶת קַיִן וְגו', וְתִסֹּף לְלֶדֶת אֶת אָחִיו אֶת הָבֶל וְגו'. ביאר רבי יהושע בן קרחה (בי"ר כב, ב-ג), שעלו למטה שנים וירדו שבעה, כי הנאמר 'את קין' מרבה תאומה לו, והנאמר ב' פעמים את לגבי הבל מרבה אצלו ב' תאומות.

עוד צריך להקדים, שמלבד הקושיא שבמנין בני לאה נאמר שהם ל"ג ובפרטם אי אתה מוצא אלא ל"ב, עוד תמוה, שהרי נאמר 'וְיָאֵת דִּינָה בִתּוֹ כָּל נַפְשׁ בְּנָיו וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים וְשְׁלֹשִׁי, ואילו בפרטן אי אתה מוצא אלא בת אחת, ומדוע נאמר בנותיו בלשון רבים.

מעתה יאירו דברי הגמ' באור יקרות. שהנה על השאלה שבפרטן אי אתה מוצא אלא ס"ט, מתרץ לו שתאומה נולדה עם דינה, ומרבה לה מהנאמר ואת דינה, וכעין הנאמר לגבי קין והבל ש'את' מרבה נפש נוספת. עפ"י? לשון הפסוק מדוקדק, שבא לומר שיחד עם 'את דינה' שמרבה בת נוספת - מעתה נמצא שכל נפש בניו ובנותיו הם ל"ג. היינו שנשות השבטים אינם מן החשבון משום שהם טפלות לבעליהן, ולתכלית זו נולדו, מעין אדם הראשון שנברא דו פרצופין. ומטעם זה נמנית רק תאומתה של דינה שהיא מיותרת.

על זה הקשה לו, משני פנים, א] אם כן שתיבת 'את' מרבה נפש נוספת גם אם לא נאמר כן בשעת לידה, מדוע לא נדרוש את הנאמר לגבי בנימין שנולדה עמו תאומה יתירה, אלא ודאי שהנאמר בבנימין אינו בא לרבות כן שהרי לא הראה ליוסף במצרים את תאומתו, כך גם כאן לא נמצא

שלשון את מרבה נפש נוספת (מהרש"א). ב] מאחר שעם בנימין נולדה תאומה יתירה, מדוע לא נמנתה בכלל הנפשות, ובשלמא בשאר השבטים שנשאו את תאומותיהן לק"מ מדוע לא נמנו, אבל תאומה יתירה ידידה מדוע לא מנאה, ומ"ש תאומת דינה מתאומת בנימין היתירה. (אכן המ"ד הלזה יוכל לתרץ שבנימין נשא את שתי תאומותיו).

אבל המרגלית היקרה היא, שלשון 'בנותיו' כולל בת נוספת שנולדה אחר כך, ולכן איננה בכלל הבאים מצרימה כי עדיין לא נולדה, אבל היא בכלל 'הבאים' מצרימה, היינו שבביאתם מצרימה היו שבעים נפש.

והנה בענין זה שיוכבד היא השלימה המנין, ביארו במדרש (ב"ר צד, ט ועוד) שלמוד זה השבט, שבט לוי להיות נמנה מן הבטון, ולכן היתה בכלל החשבון למרות שעדיין לא נולדה. אולם יש מקום להרחיב הדיבור בזה, כי יוכבד ולידתה וירידתם מצרימה תלויים ומושרשים זה בזה. א] צאצאיה של יוכבד הם הגואלים, משה אהרן ומרים. ב] על ידיה פסקה הגזירה של כל הבן הילוד וכו'. ג] היא היתה המילדת של כל ישראל. ד] לידתה בין החומות מרמזת שעל הבנות לא יהיה גזירה בלידתן, וגם שהחומות ההם תלויים בה, כי בלידתה נשלם סך הנפש שתחול עליהם הגזירה האלקית כי גר יהיה זרעך וכו', ועל ידיה יצאו את החומות. ה] מאחר ששבעים הנפש הם כנגד ע' אומות, נראה שיוכבד היא כנגד מצרים. ותראה שמצרים בלשון נקבה, כמו שכינה אותה הנביא 'עגלה יפה פיה מצרים' (ירמיה מו, כ), ואמרו בפסיקתא (רבתי יד) "פרה זו מצרים" ולמדו כן מלשון עגלה. גם שמה 'שפרה' יש בו מלשון פרה. ומצרים היתה ערות הארץ. נמצא שיוכבד היא הנפש כנגד מצרים, ולכן נולדה בכניסתם למצרים ועל ידיה נתקיימו שם, ועל ידיה יצאו משם⁴.

ומאחר שאנו עוסקים בבנות, יש מקום לתמוה מדוע נמנתה דינה לעצמה, הלא שאול בן הכנענית ביארו חז"ל שנשא שמעון את דינה וממנה נולד, ומכוננית כנענית על שם המאורע, ואילו עתה נתבאר שנשי השבטים אינן מן המנין משום שהן טפלות לבעליהן.

יתכן שלכך נזכרת דינה לעצמה, ואילו נישואיה עם שמעון ברמז בעלמא, לומר לך שדינה איננה אשתו של שמעון בעצם, כי נולדה לעצמה, ורק בנולדה עמו שייך לבאר כן, אבל דינה נולדה לעצמה ורק משום מעשה שהיה נשאה לשמעון. אפשר שלכן גם נאמר 'ואת דינה בתו', למרות שאיירי בלאה והיה צריך לומר 'דינה בתה', ללמדך שדינה מצד יעקב נולדה, היינו שיש ענין שיעקב יהיה לו בת מצד עצמה, ולכן תלה אותה בו, וכבר אמרו בגמ' (נדה לא.) שתלה את הזכרים בנקבה 'בני לאה' ותלה את הנקבה בזכר 'בתו', ללמדך שאשה מזרעת תחלה וכו', היינו שאין היא תאומה נספחת לזכר שנזרע, אלא היא מצד יעקב בעיקר, ויש לה מעמד עצמי משלה.

⁴ יוכבד בגי' בלהה. ידוע שבלהה ירדה מצרימה, ומיטת יעקב באהל בלהה, אולם בלידת יוכבד נעשה מקום חדש להשראת השכינה במצרים. כי לוי אביה ועמרם בעלה ובניה של יוכבד כולם היו נביאים, ואצלם שרתה השכינה במצרים, והדברים ידועים. (ונאמר למשה בסנה אלקי אביך, היינו אלקי עמרם). ובסוף הענין נאמר 'הבאים מצרימה יצאי ירכו', תיבות "מצרימה יצאי" בגי' ויוכבד בת לוי. היינו שבביאתם מצרימה יצאה ונולדה, ולכן היא בכלל יוצאי יריכו ובכלל 'הבאה' מצרימה.

יעקב השלים

שיטה נוספת אמרו (ב"ר צד, ט) בחשבון השבעים נפש, שיעקב השלים המנין. כך גם הסכימו הפשטנים (אבן עזרא. רשב"ם ועוד), וכך גם משמע בזה"ק (ח"ב קכג).

לשיטה זו, נראה שהדברים מדויקים בכתוב, וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם וְעַקֵּב וּבְנָיו בְּכֹר עַקֵּב רְאוּבֵן. היינו שיבני ישראל' הוא כינוי לבית זה, ולעם זה, ובני ישראל הבאים הם יעקב ובניו, ויעקב בכלל המנין. ובזה מיושב מדוע כפל ואמר בני ישראל וחזר ואמר יעקב ובניו, אלא בני ישראל הוא כינוי לעם ולבית ששמו בני ישראל, ואילו הבאים עצמם הם יעקב ובניו, שיעקב עצמו מכלל שבעים הנפש.

לפי"ז נמנה יעקב יחד עם לאה ובניה, ובזה יובן מדוע פתח הכתוב ואמר 'בכור יעקב ראובן', שזהו הטעם למה נמנה עמהם, יען שהבכור ורוב הבנים מלאה הם, ולכן נלוה אישה אליה ויחד הם ל"ג נפש.

וז"ל המדרש (ב"ר צד, ט) "ויש אומרים יעקב השלים עמהם את המנין. אמר רבי יצחק, משל לשתי לגיונות של מלך, דיוקמנייא וגאוסטיינא, בשעה שהמלך נמנה עם אלו נמצאו שלמים, ובשעה שהמלך עוד נמנה עם אלו נמצאו שלמים". ומדברי המפרשים עולה, שיעקב מצד עצמו יש מקום למנותו כי היה האילן שממנו צמחו כל הענפים, אולם מאידך אינו נמנה עמהם כי הוא שייך לדור האבות, והנמנים כאן הם רק יוצאי ירכו. וע"ע להלן.

אולי יש מקום להסביר, שיעקב הוא תחת יהודה, כי יהודה מלך באחיו, אלא שכל ימי חיותו של אביו אין מלכות נוגעת בחברתה, ולעומת מלכות יוסף שנהג במצרים נזכרת מלכות יהודה שיעקב היה מלך ולכן נמנה עמהם. (ועיין העמק דבר שמחדש שראובן משום חלק הבכורה שבו נחשב לשנים בהיותם בארץ כנען, ויוסף במצרים היה נחשב לשנים, ולפי"ד נוכל לומר שבארץ כנען היה יעקב נחשב עמהם משום שבחיותו לא היה מקום לבכורת ראובן ומלכות יהודה, אולם יוסף במצרים היה מקום למלכותו גם בחיי אביו, כי סוג מלכות יוסף היא של 'משנה', ולכן גם בחיי יעקב נהג מלכות ואביו עשה לו כתנת פסים, כי משנה למלך הוא בחיי המלך, ודוק).

הקב"ה השלים

דעה נוספת אמרו במדרש (שם) שהקב"ה השלים המנין. ומבואר בפסיקתא (דר"כ יא) שהיינו הנאמר אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה, שהקב"ה בכלל היורדים והעולים מצרים.

אולי נרמז זאת בנאמר "כָּל הַנְּפֹשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרָיִם שְׁבָעִים". שאמר הנפש הידועה, והיא נפש כלל ישראל, הנפש הכללית שתחת כסא הכבוד ועל ידיה שבעים.

אולם יותר נראה, שענין זה רמוז בנאמר "רחל אשת יעקב", וידוע שרחל היא שכינה, ולכן היתה מיטתו באהלה. מטעם זה נזכר רחל אשת יעקב קודם שנמנו בניה משום שבא להורות על ענין נוסף, היינו שהשכינה השלימה המנין.

חושים בן דן

עוד אמרו במדרש שם: "ויש אומרים חושים בן דן השלים עמהן את המנין. בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב וכן דן חושים. הה"ד (ש"ב כד, ו) ויבואו הגלעדה ואל ארץ תחתים חדשי וגו', בית ירח, ירח סינים, מדה כנגד מדה, דן נכנס בצלמוניתו אצל אביו ומתברך בשבעים אלף, ובנימין נכנס בעשרה ומתברך בארבעים אלף".

מדברי המפרשים עולה ביאור דברי המדרש, והדברים מובאים בתוספת נופך.

הנה בתורה נאמר 'ובני דן חושים' הלשון 'בני' על אדם יחיד תמוה. משמע מכך שהיה לדן בן נוסף אלא שלא נזכר שמו, וכבר כתב כן האבן עזרא, וביאר ששמה מת בלא בנים ולכן לא נזכר שמו, אבל בשעה שירדו מצרימה היה קיים. אלא שבתורתו של רבי מאיר אכן כתב רק וכן דן חושים, נמצא שאי אפשר לומר שהיו לדן ב' בנים. בע"כ צ"ל שחושים שקול היה כנגד שנים, והטעם הוא משום ריבוי העם המופלג שהיה לו.

זהו ביאור המשך דברי המדרש, שהנה בעת שצוה דוד על יואב למנות את העם, נזכר על הפוקדים "וַיָּבֵאוּ הַגִּלְעָדָה וְאֵל אֶרֶץ תַּחְתִּים חֲדָשִׁי וַיָּבֵאוּ דָנָה יַעֲן וְסַבִּיב אֶל צִדְוֹן". ובמדרש הוצאת תיאודור-אלבק הגירסא כך: "הדא הוא דכתיב ויבואו הגלעדה (ש"ב כד, ו) [גרס], ואל ארץ תחתים חדשי - בית ירח, [דנה - פנייס, יען -] מדה כנגד מדה, דן נכנס בצלמוניתו אצל אביו ומתברך בשבעים אלף, ובנימין נכנס בעשרה ומתברך בארבעים אלף". היינו שהמדרש מציין שארץ תחתים היא בית ירח או ירח סינים, וכמו שנחלקו במדרש במקום אחר (ב"ר צח, יז) האם חלקו של נפתלי נמשך עד בית ירח או עד סנבראי עי"ש. אח"כ באו הפוקדים 'דנה' שהיא מחלקו של שבט דן, וז"ש פנייס, ונראה שצ"ל פמיאס, וכן הוא בתרגום לדה"א (כא, ב), ובגמ' (ב"ב עד: סנהדרין צח. ועוד).

ואת תיבת 'יען' מפרש המדרש כלשון טעם וסיבה, יען שהיו שבט דן סובבים עד צידון, ומזה למדנו גדלו של שבט דן. ראוי לציין שבדברי הימים (א' כא, ב) נאמר וַיֵּאמֶר דָּוִד אֶל יוֹאָב וְאֵל שָׂרֵי הָעָם לָכוּ סִפְרוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מִבְּאֵר שֶׁבַע וְעַד דָּן וְהַבִּיאוּ אֵלַי וְאֲדַעָה אֶת מִסְפָּרָם. וגם בלשון חז"ל מצוי בדקו מדן ועד באר שבע, הרי שהיה שבט דן ניכר באוכלוסין דידיה, עד שהיה נחשבים בפני עצמם.

והטעם שהיו שבט דן גדולים כ"כ, זהו משום שנכנס בצלמוניתו של אביו, היינו במסתריו של אביו, ולא שלט בו עין הרע, שהיה לו רק בן אחד וגם הוא היה חרש. או שצריך לגרוס במדרש "שנכנס בצידוניתו של אביו", מלשון צידה, שנטל מתוך הסי' ריבוא חלק גדול, וז"ש 'יען וסביב אל צידון', שדן היה חשוב לעצמו יען שנכנס לצוד אצל אביו שיהיה חלקו גדול במספר הנפשות.

עד כאן נתבארו דברי המדרש לפי פשוטם וכפירושי המפרשים. אלא שהדברים צ"ע. א] מדוע שנמנה אדם אחד כשנים, ואם משום ריבוי עם היה מקום למנות את יהודה גם כשנים, ואם משום חשיבות היה מקום למנות אחים אחרים כשנים. ב] הלא מוכח בתורה שהמנין החסר הוא בבני

לאה, כי בכללם אתה מונה ל"ג ובפרטם אי אתה מוצא אלא ל"ב, ובשלמא אם יוכבד משלימה או יעקב במנין לאה, החשבון מתאים, אבל מה תועיל השלמת חושים למנין בני לאה, והדברים צע"ג.

לענ"ד נראה לבאר ביאור דבריהם הק' כך. לכאורה מצאנו שמנין גורם נגף, ולכן נאמר למנותם במחצית השקל כדי שלא יהיה נגף. בזה טעה דוד המלך ושלח את יואב למנות את העם, ונעשה נגף ומתו בדבר שבעים אלף. עפ"י יש מקום להקשות כיצד זה נמנו בני יעקב. אלא ביאורם של דברים שאכן לא היו שבעים בדקדוק אלא נמנו בערך שבעים נפש, וכמו שכתב הרא"ש (פסחים פ"י ס"י מ) שבכל מקום הכתוב מונה את המספר השלם, כגון ארבעים יכנו, או תספרו חמישים יום. (ועיין בטור הארוך פסוק כ"ז שתמה "וכי כעורה זו ששנו רבותינו זו יוכבד שנולדה בין החומות", אולם לדברינו כאן יבואר שמקורו טהור בדברי המדרש).

והראיה לכך, כי למרות שהיה לזן בן אחד, מכל מקום נאמר בו 'בני' לשון רבים. היינו כי באמרו 'בן' יהיה חושים נמנה, והמנין גורם לחסרון ברכה וריבוי, לכן נאמר 'בני' לשון רבים שלא נשמע את מנינו בדקדוק. משום כך זכה שבט דן לריבוי עצום עד שבצאתם ממצרים היו שנים וששים אלף, היינו שבעים אלף נפש. אבל בני בנימין שנמנו למרות שהיו עשרה לא זכו לריבוי כ"כ והיו רק כארבעים אלף.

ולבל תאמר שהיו לזן ב' בנים ולכן נאמר בו 'בני', וכביאורו של האבן עזרא, על זה הביאו במדרש שבתורתו של רבי מאיר היה כתוב 'בן דן חושים', היינו שהיה לו רק בן אחד בלבד.

והביאו מהמפקד שעשה יואב, שבא 'דנה יען וסביב את צידון', היינו שדן זכה לריבוי הגדול משום שבא בצלמוניתו של אביו, היינו שנאמר 'ובני דן' ולכן זכה לריבוי הגדול הלזה. שהוא לשון מסובב ומצודד. ומשום שמנו מתו מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש.

נמצא שחושים בן דן השלים המנין בעצם זה שהוא מלמדנו שאין למנות בדקדוק פן יבוא לידי סכנה או הפסד ברכה וריבוי, ובזה גופא הוא משלים את המנין שאכן מנינם כשבעים נפש, וכשמגיע קרוב למנין אינו מקפיד בחסרון האחד ומונה את המנין השלם⁵.

(ועי"ד הרמז, הנה בתיבת 'ובני' נוספה אות 'י' יתירה, ובתיבת 'ודנה' נוספת אות ה' יתירה, הם י"ה, השם של השכינה השורה בין איש לאשתו, וחושבים נכנס בצלמוניתו של אביו, במקום שאין האורה שולטת אלא רק הקב"ה (עיין משלי ל, יט דרך גבר בעלמה), ומשם בא הריבוי הגדול של בניו. ולכן הביאו ב' הפסוקים, כי על ידיהם מוכח שעל ידי שם זה באה ברכה זו. ודוק).

שרח בת אשר

עוד אמרו במדרש, "וי"א סרח בת אשר השלימה עמהן את המנין, הה"ד (ש"ב כ) ותקרא אשה חכמה מן העיר ויקרב אליה ותאמר האשה האתה יואב, אמרה שמך יואב לומר שאתה אב

⁵ ואפשר לתת רמז לכך, כי הנפש הסי"ט הוא שלם בן נפתלי. שלם הוא לשון השלמה ושלמות, כאומר שכאן נשלמו הנפשות, והרי מנינם נחשב כמנין שלם. עוד אפשר, שלכן נרמז טענה זו של מנין ופקידה אצל דן, כי דן הוא הנפש הסי"ד, וחושבים הסי"ה, ובמנינם בפרשת פנחס הם סי"ד או סי"ה משפחות, ללמד שהמנין מזיק ומחסר משפחות, שהרי נחסרו שם ממנין הע' נפש דכאן.

לישראל ואין אתה אלא קוצר, ולית את לפום שמך, ולית את ודוד בני תורה, עד כאן תמו דברי תורה, לא כתיב (דברים כ) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. ואמר לה, מן את. אמרה ליה (ש"ב כ"ט) אֲנֹכִי שְׁלָמִי אֶמוּנִי יִשְׂרָאֵל, אני הוא שהשלמתי מניינן של ישראל במצרים, אני הוא שהשלמתי נאמן לנאמן, יוסף למשה, מה אתה מבקש להמית עיר ולי שאני אם בישראל, מיד (שם) ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי וגו'".

והדברים מתמיהים, הלא שרח בת אשר נזכרת במנין הסי"ט נפש, וכיצד זה תשלימם לעי' נפש. עוד צ"ע שהרי את מנין בני לאה אין זה מיישב כלל, וכנ"ל. עוד צ"ע שהרי בכלל בני זלפה נזכר ט"ז נפש ושרח בכלל, וכיצד זה תחשב לנפש נוספת להשלים החסר.

נראה ביאורם של דברים, עפ"י דברי האמרי אמת (ימים אחרונים של סוכות תרע"ט), וז"ל "ולאשר אמר ברוך מבנים אשר, ברש"י אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר, היינו שבני אשר היו כולם בשלום וזהו יהי רצוי אחיו שהיה שלום בין האחים, וכן איתא בספרי שריצה את אחיו, שעשה שלום בין השבטים, וזה שנקראו שמות הבנים ימנה וישוה וישווי ובריעה ושרח אחותם ובני בריעה חבר ומלכיאל שהשמות הללו מרמזים על שלום, ישוה וישווי היינו שהשתוו וכן חבר ומלכיאל הם מענין זה, וגם שרח אחותם היתה מאחדת כדאיתא במדרש שעליה נאמר אנכי שלומי אמוני ישראל, שעשתה שלום בישראל, וזה שברכת אשר היא ברכה אחרונה בברכות השבטים וכן ברכת שים שלום היא הברכה האחרונה שבשמונה עשרה".

כי למרות שהיו שבעים אנשים נקראו 'נפשי' בלשון יחיד, וענין זה נמצא רק בישראל שאחדותם גורמת להם להחשב כנפש אחת. היינו נשמת כנסת ישראל. לפי"ז יובן שאכן למרות שלא היו עי' נפש ממש, מאחר שכולם היו באחדות גמורה אחדות זו מחשיבתם לנפש אחת, ונפש זו היא השלימה המנין. (כעין מה שבגימטריא יש 'עם הכולל', כי גוף העץ עצמו נחשב במנין למרות שמונים את ענפיו).

מעתה יובן, שמאחר שרדפה אחרי השלום, לכן זכתה לבשר ליעקב שעוד יוסף חי, כי בזה עשתה שלום בין השבטים ובין יעקב ובניו. לכן גם זכתה לשמוע פקוד מיוסף ולהעביר מיוסף למשה. לכן גם זכתה לחיות עד ימי דוד ולהשלים את לב ישראל אליו, כמבואר במדרש שם במה שהיה בימי שבע בן בכרי. לכן כשבא יואב להרוג את העיר ששבע נחבא שם אמרה לו אנכי שלומי אמוני ישראל, אני זו שעשיתי שלום בין השבטים ועד היום תפקידי לעשות שלום, לא כך כתוב בתורה כי תבוא אל עיר להלחם עליה וקראת עליה לשלום. (וכן פנחס שעשה שלום בין ישראל לקונם הובטח לו 'בריתי היתה אתו החיים והשלום, ולכן האריכה ימים כ"כ ונכנסה בחייה לג"ע, כידוע מדברי חז"ל. ומשמע במדרש שעוד חיתה בימי רבי יוחנן - עיין פסיקתא דר"כ יא, ג).

אפשר שלכן נאמר 'ושרח אחותם', ולא נאמר ושרח 'בתו', שבא ללמד שהיתה באחוה ורעות עם כל השבעים נפש, והיתה אחות לכולם. לא רק לבני אשר לבד.

יש מקום לומר, שאם עם ישראל נכלל בשבעים אומות, הנה שרח היא הנפש בתוך השבעים נפש שהיא כנגד עם ישראל, ולכן 'אנכי שלומי אמוני ישראל', היא היא כנגד עם ישראל, והיא

המשלימה אותם ונותנת להם שלום. לכן האריכה ימים במשך הזמן שהיו ישראל במצב שלום, והיתה האחרונה הנכנסת לגן עדן בחייה כמבואר במסכת כלה⁶.

[ויעויין בדעת זקנים ובעלי התוס' (במדבר כו, מו) שאמרו בשם התרגום ששרח לא היתה בת אשר ממש. אלא שהכתב והקבלה כאן כבר תמה כיצד זה נחשיבנה בין ט"ז נפשות אשר לזלפה. ומסתמא גם אם נסכים שבחומש במדבר היא איננה בתו, כאן לכאורה ודאי בתו של אשר היתה, ותרי שרר בת אשר. והדברים צ"ע].

כל התירוצים אמת

השתא דאתינא להכא, תראה שכל אחת מנשות יעקב השלימה המנין באופן השייך אליה ביחוד. לגבי לאה מצאנו ב' אפשרויות להשלים המנין, א] שיוכבד שנולדה בין החומות השלימה המנין. ב] שיעקב השלים המנין.

וידוע ששם יעקב מורה על מצבם של ישראל בשפלותם, מלשון עקב, אבל שם ישראל מורה על השררה, וזה זכה לו יעקב במה שעקב את עשו וקנה ממנו הבכורה ונטל ממנו הברכות, ומטעם זה היתה גם לאה לחלקו, כי בחלקה השררה ולכן היתה מיועדת לעשו, אבל כשקנה יעקב הברכות והבכורה ניתנה לאה לו. ואמרו במדרש (ב"ר ע"א, ב ועוד) שלבסוף יעקב הודה בכך. מטעם זה נקברה לאה עמו במערת המכפלה. גם בניה של לאה הם השוררים, ראובן הבכור ולוי הכהן ויהודה המלך. ומבני יששכר בלשכת סנהדרין.

אולם בגלות תמצא שבניה של רחל עיקר, ולכן אמרו במדרש (שם) "תני רבי שמעון בן יוחאי, לפי שכל הדברים תלוין ברחל לפיכך נקראו ישראל על שמה, (ירמיה לא) רחל מבכה על בניה, ולא סוף דבר לשמה אלא לשם בנה (עמוס ה) אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף, ולא סוף דבר לשם בנה אלא לשם בן בנה, שנאמר (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים".

עפ"י יבוארו הפסוקים היטב, שאמר שבני ישראל הבאים מצרימה הם יעקב ובניו, כי לצד שם ישראל לאה עיקר. ולכן גם נאמר 'בכור יעקב ראובן', שזהו הטעם מדוע לאה קודמת ובניה שוררים, יען שבכור יעקב ראובן לכן זכתה למתנות הבכורה שהם הכבוד והמלכות והכהונה, אלא שניטלה מראובן ונתנה ליהודה ולוי, זולת הבכורה לענין ב' שבטים שזה נטל יוסף. ועיין עוד בנוזר להלן בס"ד.

מטעם זה 'נלוה אישה אליה' ונכלל יעקב בחשבון הע' נפש בחלקה של לאה. אבל מאחר שיעקב היה ראש הבית ומצד זה אין מקום להכניסו בחשבון, כי החשבון הוא 'יוצאי ירך יעקב', לכן בחלקה של לאה מצאנו את יוכבד שנולדה בין החומות, וזה מבטא את החשיבות של לאה ובניה שלמודים זה השבט להמנות מבטן. גם מצד ששבת לוי הוא הגואל ממצרים, והוא הנהיגם במצרים, שלוי האריך ימים יותר מכל השבטים, ועמרם הנהיג כמבואר בתורה שבשעה שפירש עמדו כולם ופירשו, ובני עמרם ויוכבד היו הגואלים.

⁶ ומשמע לפי"ז שחיתה עד אחרי ריב"ל, כי גם הוא נזכר שם, ולפי"ז היינו עד שגלות אדום העמיקה ביותר, וצ"ע לע"ע.

גם אפשר, שמשום שכעת ירדו לגלות כבר לא היה שמו ישראל כי אם יעקב, ולכן היה יעקב נכלל בחשבון הע'י נפש היורדים לבית ישראל מצרימה.

מטעם זה גם נזכר לגבה שבניה נולדו בפדן ארם, כי יעקב הלך לשם כדי להקים את ביתו, ואכן תחילה וראש בנה את ביתו עם לאה, והיא זכתה לחלקה שיהיו בניה השוררים והראשונים בכל. אולם רחל ילדה את בנימין בא"י, ובני יוסף נולדו במצרים, וזה כפי חלקה וענינה שתשרה השכינה בחלקה ולהנהיג את ישראל בגלותם.

אלא שגם אם על פי פשט נוכל לצרף ב' נפשות אלו לחשבון, עדיין אין הדברים פשוטים. יעקב לכאורה אין ראוי למנותו כי החשבון הוא ע'י נפש יוצאי יריכו. ויוכבד עדיין לא נולדה בירידתם מצרימה. לזה תועיל גם החשבון שבמה שהיו באחדות גמורה שלמות זו נותנת להם שם נפש נוספת, ולכן נאמר 'שבעים נפש', יחד עם הנפש הכללית נשמת האומה. זה נרמז בשרח בת אשר שהיא השלימה מנינם של ישראל.

שרח בת אשר היא בחלקה של זלפה, שמצד אישות זלפה ליעקב היתה השלמת השבעים באופן הזה. בזה יובן דקדוק גדול, הלמאי נאמר רק בזלפה כלשון הזה 'ותלדה את אלה ליעקב שש עשרה נפש', ואילו בכל האמהות נאמר 'כל הנפש וכו' כך וכך'. אלא מאחר שזלפה הביאה לבית יעקב את ענין השלום והשלמות בנפש הכללית הנובעת מכך, לכן גם בבניה נזכר שהיו שש עשרה נפש - כנפש אחת, וזהו שאמרו ששרח השלימה המנין.

רחל לפי ענינה, השלימה את החשבון על ידי השכינה, השכינה הנקראת רחל ההולכת עם ישראל בגלותם, ולכן בירדם מצרימה, בשעת הירידה עצמה שכינה עמהם, וכמו שאמר לו הקב"ה אנכי ארד עמך וכו' ואנכי אעלך גם עלה, ובשיר השירים מוזכר ביטוי נפש על ישראל בגלותם, הגידה לי שאהבה נפשי, נפשי שמתני וכדו', ולכן כאילו רחל עצמה השלימה המנין. וזה פשר השינוי שברחל נזכר קודם לבניה רחל אשת יעקב וכו' כמבואר לעיל, ומאחר שהיא השכינה לכן העמידה ב' בנים, יוסף ובנימין, יוסף שתיקן השכינה בגלות מצרים ערות הארץ, והעמיד במקום חושך שני שבטים מנשה ואפרים. ובנימין שהמשכן בחלקו, ונטל י' בנים שהוא שלימות בבנים, ושניהם בצוותא הם י"ב בנים כנגד י"ב שבטים. כי היתה רחל ובניה כלל ישראל קטן.

מטעם זה נזכר באריכות שיוסף הוליד במצרים וכו', כי זהו כחו של יוסף וכחה של רחל, למרות שנמצאים בגלות ובשביה להשרות השכינה במקומות ההם. למרות שאשתו היתה בת כהן און, והוא עצמו היה פרוע משום שהיה שטוף בעריות כידוע מחז"ל, וגם אשתו שדלתו לדבר עבירה, הרי שהיתה גם היא שטופה בזנות, ואעפ"כ העמיד יוסף במקום הנמוך ביותר שני שבטים.

שכינה זו הירודת עמהם לגלות זהו כחה של רחל ובניה, לכן שינה הכתוב ברחל ובניה ללמדנו על השלמה זו לשבעים נפש, נפש שהיא שכינה בגלותא.

אולם בלהה לפי ענינה, אצלה היה החשבון מושלם בעצם מה שלא היה מספר שלם, וכל העומד להשתלם כשלם דמי, ואדרבה בזה יתברך ישראל, שבכדי שלא ישלוט הנגף אין לומר מנינם בדקדוק, כענין ובני דן חושים.

ולהשלמת הענין, בדרך הדרוש, הנה יש כאן דבר פלא, שבני השפחות היו מחצית מבני הגבירות. לאה ל"ב נפש ושפחתה זלפה ט"ז נפש. רחל י"ד נפש ושפחתה ז' נפש. לא זו בלבד שבא להעמיד את המצב של האמהות כעיקר לעומת השפחות שלהן שהעמידו רק מחציתן. אלא גם תראה שלא העמידה בכפולות של ח', כי היה ענינה משם יקו"ק שהוא מעל הטבע, ולכן הזכירה תמיד שם יקו"ק, והיו מתנותיה כפולות כמבואר בחז"ל, לכן שפחתה העמידה ב' פעמים ח' והיא ד' פעמים ח'. רחל שהיה ענינה משם אלקים ותמיד שגור על לשונה שם זה, היא העמידה ז' משפחתה, שהוא המנין המורה על הנהגת הטבע הנובע משם אלקים, והיא העמידה כפלים ממנה, ב' פעמים ז' שהם י"ד. ודאי שהדברים עמוקים מאד, אלא שכפשט שבדרוש יש לו מקום מצד עצמו.

יש כמה ענינים שלא נתבארו לי עדיין, ולכן לא כתבתי ביאורם ותירוצם. אולם יש עוד נקודה אחת שצריכה ביאור, והנני מציינה משום שלא ראיתי ששמו המפרשים לב לענין.

הנה רק בבני אלה וזלפה שפחתה אנו מוצאים שלכל אחת היו שני נכדים שהשלימו המנין, ב' ביהודה חצרון וחמול, וב' באשר חבר ומלכיאל. [ודוחק לומר שרק להם היו נכדים, כי לפי חשבון השנים היה יכול להיות לרובם נכדים. גם אם כן הוא שרק להם היו נכדים, גם זה צ"ב], וצ"ע לעי"ע.

שבת שלום ומבורך